

«ПОГАС ОГОНЬ НА ВІВТАРІ...»

Дихнула буря, квіт прегарний
Зів'яв на ранішній зорі,
Погас огонь на вівтарі!..

О.С. Пушкін «Євгеній Онегін»,
переклад М. Рильського

Академік НАН України
Юрій Ілліч Кундієв
(1927 – 2017)

Анастасія Кундієва
канд. біол. наук,
ст. наук. співроб.
відділу епідеміологічних
досліджень
ДУ «Інститут медицини праці
імені Ю.І. Кундієва
НАМН України»,
м. Київ

Минулий рік запам'ятається українській медичній спільноті низкою ювілейних дат, з належною урочистістю відзначених усім науковим загалом країни. А для нас, інтелектуальних спадкоємців *І. Павлова, І. Мечникова* і *Н. Лазарева*, прихильників профілактичної медицини, друга половина року була особливо знаменна: відсвяткували 90-річчя ДУ «Інститут медицини праці імені Ю.І. Кундієва» Національної академії медичних наук України; місяцем раніше відзначали 90 років від дня народження його незмінного протягом більш ніж півстоліття директора, академіка – *Юрія Ілліча Кундієва*; і провели найпочесніший ювілей – 95-річчя видатного вченого в галузі медицини, медичної екології та профілактичної токсикології, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка НАМН України і член-кореспондента НАН України *Ісаака Михайловича Трахтенберга*.

Затьмарило ці святкові дні лише те, що ювілеї проходили без участі директора інституту, керованого ним більше 50-ти років, основоположника наукового напрямку «медицина праці», для всього світу – великого вченого-гігієніста, а для мене – мого дідуся – Юрія Ілліча Кундієва.

З гіркотою і боєм доводиться писати, що 17 січня 2019 року виповнилося вже цілих два роки, як його немає серед нас. Славне його ім'я носить науково-дослідний інститут, якому він присвятив своє високопрофесійне, творче, яскраве життя.

Академік Ю.І. Кундієв вніс авторитетний вклад у науку і практику профілактичної медицини, а як люблячий дідуся – вагомий внесок в мене, його єдину онуку – продовжувачку роду Кундієвих.

Щодня приходять сумні думки про, як же нам жити без любимого дідуся, без Юрія Ілліча, для якого інститут і сім'я були його життям, любов'ю і долею, а він для нас – опорою у важкі хвилини і мудрим радником у вирішальні моменти життя. Для всіх, хто його знав, – співробітників, друзів і рідних – Юрій Ілліч був прикладом глибокої порядності, працездатності і істинної інтелігентності.

Все в будинку нагадує про нього: його біографія на книжковій полиці, його портрет на стіні, робочий стіл з рукописами його робіт, фотографії близьких, колег і друзів, монографії, книги, численні друковані роботи.

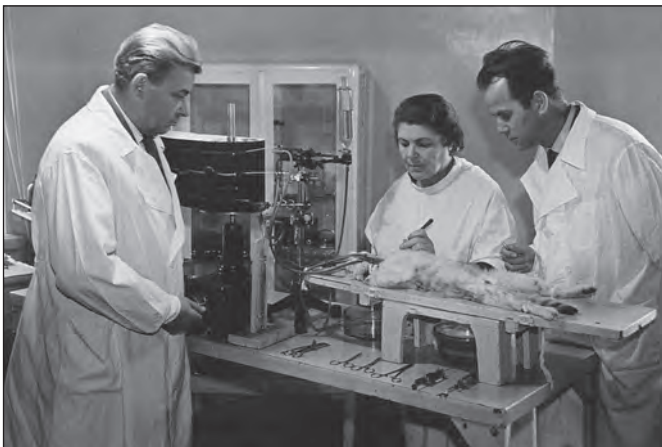
Перш за все привертає погляд фотографія в срібній рамці – єдина на робочому столі, дбайливо і осмислено поставлена на це почесне місце багато років тому. Вже з дитячих років дідуся навчав мене грати в шахи, я знала того, хто зображений на цьому фото з одним словом «Вчитель», яке вмістило в собі всю повагу, вдячність і любов. Саме так завжди називав Юрій Ілліч свого видатного вчителя і наставника, академіка АМН СРСР *Левка Івановича Медведя*.

У зібранні матеріалів архіву звертає увагу, як дбайливо зберігав Юрій Ілліч світлу пам'ять про свого вчителя, все те, що залишив після себе Левко Іванович. Безліч

його фотографій у різні періоди життя – в розквіті сил у лабораторії (як відомо він був великим ученим-хіміком) і в період, коли життя вже пронеслося крізь роки. Для мене найбільш симпатична фотографія Л.І. Медведя, де він з явним задоволенням нагороджує Юрія Ілліча дипломом. Радість і щирість почуттів між учителем і учнем проявляються через роки на фотопапері. Фотографії останніх років життя Левка Івановича відображають живий інтелект, доброзичливість і непересічність природи. Можна навіть сказати, що ці знімки вчать, як потрібно прожити життя, щоб не втратити ані совісності, ані інтересу до людей, ані небайдужості до всього того, що відбувається. Особливо цікавим є рукопис Л. І. Медведя в папці, яка підписана рукою Юрія Ілліча «Обережно! Зберегти!». Це рукопис книги доцента Л.І. Медведя, «Гігієна праці при застосуванні інсектофунгіцидів в сільському господарстві» (Київ, 1958 рік).

Переглядаючи сімейний архів, я звернула увагу ще на кілька знімків, відкладених акуратно і з любов'ю, – батьків Юрія Ілліча, моїх – ще молодих і щасливих – прабабусі і прадідуся, які на собі відчули мінливості драматичної долі, а також знімки мого дідуся в шкільному віці.

З боєм і тугою переглядаю фотографії моєї улюбленої бабусі, котра обохнювала нас усіх і жила інтересами сім'ї. Особливо зворушливі знімки, що відобразили їх молодість як студентів Київського медичного інституту, коли вони тільки-но одружилися, про які мій дідусь казав: «*как молоды мы были, как искренне любили...*». Звичайно ж, дбайливо збережені Юрієм Іллічем фотографії воскрешають зримо і зворушливо незабутні моменти нашого спільного відпочинку в санаторії «Конча Заспа» та спілкування з ним і бабусею **Світланою Федорівною** – видатним лікарем в області дитячої фтизіатрії. На жаль, тоді я була ще дуже маленькою щоб зрозуміти та оцінити велич людей, які мене оточують. Лише в зрілому віці я усвідомила, хто зі мною часом бавився і яка честь мені була надана долею в такому важливому, вразливому віці цілими днями перебувати в оточенні видатних діячів вітчизняної науки. Головне, що вони мені передали – це особливе ставлення до науки, тягіння до знань, почуття відповідальності і гуманності. У моїй пам'яті збереглися інтонації дідуся і бабусі, їх дбайлива причетність до мого становлення як людини на всіх етапах мого життя.

Л. І. Медведь, Т. Є. Чернова, Ю. І. Кундієв
під час токсикологічного експерименту.
Київ, 1957 р.

Розбираючи книги, журнали і рукописи, я зі священним трепетом взяла в руки дві книги з автографами великих людей: **Єлизавети Іллічни** – вдови Н.В. Лазарева (2 жовтня 1966р.) на книзі Н.В. Лазарева «Основи промислової токсикології», Москва 1938р. та М.С. Спірова (1965р.) на його книзі «Київська анатомічна школа» Київ, 1965р.). Сподіваюся, подібні дорогоцінні знахідки ще попереду. Додам, що серед усіх книг з автографами в сімейному архіві (загальна кількість яких налічує понад 250) найціннішою для мене є книга Ю.І. Кундієва «Інститут крізь призму епох» (Київ, 2015 р.), підписана автором: «*Моїй онучці – дорогій Настусі з найкращими побажаннями бути щасливою і успішною. Автор, він же дідусь. 15.07.15*».

Головне в фотографіях – враження, що стосуються як окремих особистостей, так і подій у житті, які були важливими для Юрія Ілліча. Він дбайливо зберігав фотографії своїх попередників по керівництву інститутом – **Б. Шури, М. Горєва, Г. Шахбазяна**, і відомих вчених **В. Чаговця, Н. Вітте** і багатьох інших. Переглядаючи фотографії, що відображають життєві епізоди Юрія Ілліча при формуванні нового поняття «медичина праці», ніби заново бачиш його новаторські підходи до вирішення проблем медицини праці від молодості до творчої зрілості.

Цікаво відзначити, що і інститут, і його незмінний директор – одного віку, і їх спільний життєвий шлях простежується в фотографіях: молодий, може, ще не зовсім впевнений в собі новий директор приймає кермо влади з рук учителя, який разом з більшою половиною співробітників переходить в ЕКОГІНТОКС – абсолютно новий на той час у Радянському Союзі. Проходять роки – і директор, і інститут набираються сили. Ось фото Юрія Ілліча в Женеві, де він представляє Україну в ВООЗ; на інших – переїзд інституту у відому всім будівлю (побудовану **Катериною ІІ** для ордена сестер милосердя) по вулиці Саксаганського. На всіх цих знімках він натхненний і гармонійний. Його очі незмінно сяють думкою, якщо хочете – калейдоскопом майбутніх планів. Крім фотографій він зберігав і авто-реферати, подаровані вдячними учнями, статті, вирізані з газет (і свої, і своїх близьких колег і друзів), дипломи, заслужені за все наукове життя. Саме вони – від диплома кандидата наук до диплома професора – вимальовують науковий шлях Юрія Ілліча і, природно, займуть своє законне місце в кабінет-музеї академіка Ю.І. Кундієва.

У чорно-білому океані фотографій найбільш часто зустрічаються фотографії співробітників інституту – на роботі, під час спільного відпочинку, в колективах лабораторій. На цих фотографіях відображені десятиліття трудової діяльності, а на кожній з них окремо – люди, які з посмішкою і радістю виконують свою роботу. Тут впору сказати, що саме Юрій Ілліч завдяки вродженій, на мою думку, інтелігентності, зумів надати керованому ним інституту вектори міжнародного визнання і авторитету. Багато тем розроблялися колективом інституту під керівництвом Юрія Ілліча, причому не волонтаристським і авторитарним, а системно новаторським і глибоко тактовним. Наукові роботи були нові і актуальні у вітчизняній і світовій токсикології. Фундаментальність профілактичних засад у діяльності відділів і лабораторій інститутів лежить в основі досягнень і циклу впроваджень лабораторій, керованих академіком І. М. Трахтенбергом, членом-кореспондентом **В.І. Чернюком**, професором **М.А. Троценко**.

Особливо часто на фотографіях зустрічаються ті співробітники, які протягом багатьох років (а в багатьох випадках і всього свого робочого життя) пропрацювали поруч з Юрієм Іллічем. Серед таких, діяльних і енергетично та науково багатих, був **Петро Миколайович Вітте**, блискучий знавець мов, син відомого вченого-гігієніста **Н.К. Вітте**. Петро Миколайович вельми плідно сприяв становленню в Україні висунутої Юрієм Іллічем Кундієвим нової для України гуманістичної стратегії в медицині і близьких до неї біологічних наук – *біоетики*.

А скільки публікацій з біоетики зібрано в цьому архіві! Міжнародні конгреси з біоетики та близької до неї проблематики, які були безпосередньо ініційовані Юрієм Іллічем і проводилися під його керівництвом, ще очікують на достеменно вивчення і осмислення.

Розбираючи фотографію за фотографією, листок за листком, відчуваєш, як встає перед очима вся діяльність Юрія Ілліча, захоплює дух і масштаб його діяльності. Вчений-ерудит і енциклопедист, Юрій Ілліч органічно і закономірно вписався в коло вищих мислителів і наукових експертів у ряду провідних міжнародних організацій (ВООЗ, МОП). Ця сторона діяльності Юрія Ілліча ніби зримо і вражаюче продовжувала міжнародну магістраль його вчителя Льва Івановича Медведя, який у 1948 році в статусі першого міністра охорони здоров'я УРСР від Української РСР підписав статут ВООЗ.

Заглиблююь в десятиліття, відмітимо вражаючу результативність починань Юрія Ілліча, таких, як гігієнічна модернізація аграрної техніки; можливості кардинальних впливів на виробничий мікроклімат в підприємствах; впровадження в процес електрозварювання нових типів електродів, що кардинально зменшило марганцеві інтоксикації; розвиток психодіагностики при експертизі професійної придатності в екстремальних професіях, нові психологоетичні методи допомоги пораненим на сході країни (2014–2017 рр.).

Перегорнувши папери і рукописи архіву та переглянувши всі фотографії, висновкуємо: свій науковий і життєвий шлях Юрій Ілліч Кундієв пройшов гідно і плідно. Період його життя від середньої школи до зарахування в МВТУ був важким і драматичним, адже що його батька

Ілю Кундієва, агронома в Кіровоградській області, було незаконно репресовано; він передчасно загинув і був реабілітований лише посмертно. Ці обставини не могли не позначитися на долі його сина. Треба віддати належне Г.Х. Шахбазяну, І.М. Трахтенбергу і першому міністру охорони здоров'я УРСР Л.І. Медведю, які підтримували Ю.І. Кундієва. Ця смілива підтримка, безсумнівно, сприяла Юрію Іллічу при вступі в аспірантуру, потім в Інститут гігієни праці та професійних захворювань і в подальшому науковому та професійному зростанні.

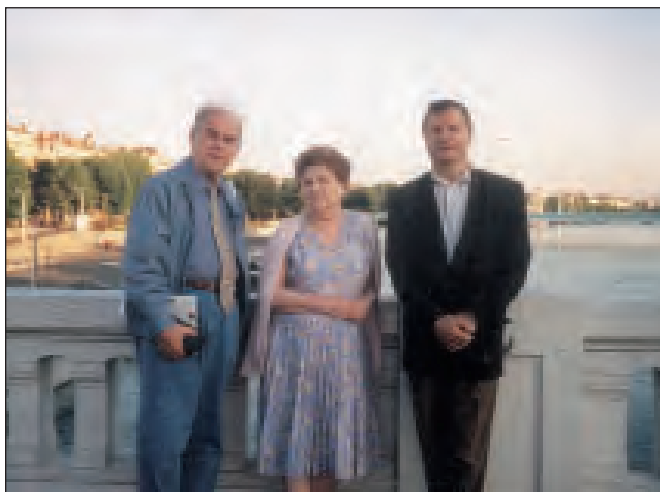
Переглядаю фотографії усміненого Юрія Ілліча на робочому місці, де він був найбільш щасливий. Кабінет на другому поверсі інституту, двері якого були завжди відкриті, промовисто свідчить про складність наукових позицій і моральне обличчя його хазяїна, про що говорить і наявність книг найрізноманітнішого змісту і мовних варіантів з особистими позначками Юрія Ілліча. Він ніколи не засідав за великим директорським столом, а сидів у роздумах над паперами та рукописами за приставним столиком. Ніколи не підвищував голосу, думки його були точно спрямовані в ціль, за лічені хвилини він безпомилково формулював основні положення, як «вічний двигун» продуктивних пропозицій і гіпотез в спеціальній сфері науки.

І останнє, дуже важливе, що мені б хотілося відзначити – точність публіцистичних і наукових робіт Юрія Ілліча. Він завжди писав лаконічно, серйозно, в академічному стилі. Його епістолярна спадщина заслуговує і вимагає подальшого вивчення, бо це не тільки шана минулому, але і орієнтири на майбутнє, оскільки вони звернені в ХХІ століття.

Перше осмислення матеріалів про життя і діяльність Юрія Ілліча Кундієва не може відобразити всієї глибини і масштабності спадщини. Безумовно, необхідно знову і знову звертатися до аналізу архівних матеріалів та спогадів сучасників.

А на почесному місці на робочому столі в кабінеті-музеї вже стоять дві фотографії. До фотографії його «Вчителя» додалася фотографія самого Юрія Ілліча – в розквіті сил, за трибуною в 1960–1970 роки. Вона кличе мене сміливо йти в науку, продовжувати його світлу справу. ■

Ю.І. Кундієв із президентом НАН України академіком НАН України Б.Є. Патоном і академіком НАН України С.В. Комісаренком (верхній ряд), під час нагородження і переговорів, де поруч із ним – І.М. Трахтенбкрґ (другий ряд), із учасниками конференції і на відпочинку з дружиною Світланою Федорівною (нижній ряд)